

1920 metų vasario 21–23 dienos Kauno įgulos kareivių sukilimas: istoriografinės versijos ir įvykių rekonstrukcija

Kęstutis Kilinskas

Docentas, daktaras

Vilniaus universitetas

Istorijos fakultetas

Naujosios istorijos katedra

El. paštas: kestutis.kilinskas@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4072-8723>

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos Kauno įgulos kareivių sukilimo istoriografinės versijos, išskiriamos jose pateiktos sukilimo priežastys, išsamiai tiriama sukilimo eiga bei sukilėlių ir kariuomenės vadovybės veiksmai. Istoriografijoje pateikiamos sukilimo versijos esmingai nesiskiria – tarpukario Lietuvoje labiau kelta versija, kad sukilimą sukėlė komunistai ir svetimtaučiai, sovietinė ir lietuvių išeivijos istoriografija bei atsiminimai akcentavo komunistinį sukilimo charakterį, o Anglijos ir JAV karininkai išryškino drausmės, propagandos ir prasto kareivių aprūpinimo problemas, kurios pažymimos ir abiejose versijose.

Sukilimo įvykių rekonstrukcija palaiko versiją, kad sukilimas buvo bolševikų organizuotas veiksmas, kurio tikslas buvo perimti karinių dalinių valdymą ir pakeisti Lietuvos politinę valdžią, o ne tik reikalavimai suteikti balsavimo teisę Steigiamojo Seimo rinkimuose ir pagerinti kareivių materialinę būklę. Organizuoti sukilėlių agitacijos veiksmai 1920 m. vasario 21 d. apėmė visus Kauno įgulos dalinius, tačiau dėl kariuomenės vadovybės bei I raitelių pulko, Mokomosios komandos, 8 ir 6 pėstininkų pulkų karininkų aktyvių veiksmų jiems pavyko suvaldyti karių nepaklusnumą didžiojoje dalyje Kauno įgulos karinių dalinių ir išvaikyti mitingus. Karininkų pasyvumas sudarė prielaidas plėtoti bolševikinei agitacijai ir karių nepaklusnumui Artilerijos pulke ir II atsargos batalione, dėl to šiuose daliniuose 1920 m. vasario 22 d. kilo kareivių sukilimas, tačiau sukilėliai vasario 23 d. buvo nuginkluoti.

Raktiniai žodžiai: kariuomenė, komunistai, sukilimas, karinės misijos.

The Kaunas Garrison Soldiers' Uprising on 21–23 February 1920: Historiographical Versions and the Reconstruction of Events

Summary. This article analyzes the historiographical versions of the Kaunas Garrison soldiers' uprising, identifies its causes and examines in detail the course of the uprising as well as the actions of the rebels and the command of the Armed Forces. The versions of the uprising that have so far been presented in historiography do not differ significantly – while, in interwar Lithuania, the version emphasizing that the uprising was instigated by Communists and foreigners was more prominent, Soviet and Lithuanian émigré historiography and memoirs emphasized the Communist nature of the uprising, while British and American officers highlighted problems of discipline, propaganda, and poor provisioning of soldiers, which are noted in both versions.

A reconstruction of the events of the uprising supports the version that the uprising was an action organized by the Bolsheviks, the aim of which was to seize control of military units and overthrow the Lithuanian Government,

Received: 03/03/2026. Accepted: 22/05/2026

Copyright © 2026 Kęstutis Kilinskas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

rather than merely demands to grant the right to vote in the Constituent Assembly elections and improve the soldiers' material conditions. The organized agitation activities of the rebels on February 21, 1920, encompassed all units of Kaunas Garrison; however, thanks to the active efforts of the army leadership and the officers of the First Infantry Regiment, Eighth Infantry Regiment, and Sixth Infantry Regiment, they managed to contain the soldiers' insubordination in most of Kaunas Garrison's military units and disperse the rallies. The passivity of the officers created conditions for the spread of Bolshevik agitation and soldier insubordination in the Artillery Regiment and Second Reserve Battalion, which led to an uprising staged by soldiers in those units on February 22, 1920; however, the rebels were disarmed on February 23.

Keywords: military forces, Communist Party, rebellion, military missions.

1920 m. vasario 21–23 d. Panemunės kareivių sukilimas Lietuvos istoriografijoje traktuojamas dvejopai. Viena versija – kad tai buvo Lietuvos komunistų partijos inspiruotas ir chaotiškai kilęs įvykis, nukreiptas prieš Lietuvos valstybingumą, įvardijamas „sukilimo“ ir „maišto“ sąvokomis. Sigitas Jegelevičius neabejojo, kad „sukilimas yra grandis“ Rusijos suplanuotoje grandinėje ir Raudonoji armija būtų suteikusi „brolišką paramą“ sukilėliams¹. Andriejus Stolarovas pabrėžė, kad sukilimą rengė Lietuvos komunistų partija dalyvaujant kariuomenės puskarininkiams, kareiviams ir civiliams tarnautojams ir siekė nuversti Lietuvos valdžią, įvesti sovietinę santvarką ir panaikinti Lietuvos nepriklausomybę².

Pranas Čepėnas, Modestas Kuodys ir Tomas Balkelis 1920 m. vasario 21–23 d. įvykius Kauno įguloje įvardijo „kareivių maišto“ sąvoka³ ir pabrėžė, kad „maištas“ kilo dėl prastų kareivių ekonominių sąlygų⁴. Istoriografijoje taip pat užfiksuota, kad sukilimas prisidėjo prie aktyvios rinkimų teisės suteikimo karininkams, kareiviams ir karo valdininkams Steigiamojo Seimo rinkimuose, nes tai buvo vienas iš sukilusių kareivių reikalavimų⁵.

Aušra Jurevičiūtė pažymėjo, kad istoriografijoje nurodomos skirtingos sukilimo datos, o jo dalyvius, tarsi apibendrinama siūlomas pozicijas, pavadino „sukilėlių“ ir „maištininkų“ kategorijomis⁶. Mirties bausmės aspektus sukilimo organizatoriams nagrinėjusi Sigita Černevičiūtė ir Saulius Kaubrys, nors ir vartojo „sukilimo“ ir „maišto“ sąvokas, į istoriografiją įvedė teisinę „ginkluoto sukilimo“ sąvoką⁷. Taigi šiuolaikinėje istoriografijoje įsitvirtinusioje sukilimo priežasčių interpretacijoje nurodomos politinės ir socialinės kilmės priežastys, tačiau sukilimo, kaip istorinio įvykio, dalyviai bei eiga analizuojami fragmentiškai. Gintautas Surgailis 6 pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulko (toliau 6 PP) istorijoje nurodė sukilimą malšinčius karininkus⁸, o 8 pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko (toliau 8 PP) istorijoje, remdamasis tarpukario karininkų parašyta pulko istorija, aprašė 8 PP veiksmus malšinant sukilimą⁹.

¹ S. Jegelevičius, 1997, p. 169–170.

² A. Stolarovas, 2016, p. 111.

³ M. Kuodys, 2009, p. 62; T. Balkelis, 2019, p. 255; P. Čepėnas, 1976, p. 562.

⁴ P. Čepėnas, 1976, p. 562; T. Balkelis, 2019, p. 255.

⁵ K. Kilinskas, 2017, p. 22.

⁶ A. Jurevičiūtė, 2021, p. 203–205; S. Černevičiūtė, 2019, p. 45.

⁷ S. Černevičiūtė, S. Kaubrys, 2014, p. 86–87.

⁸ G. Surgailis, 2019, p. 33.

⁹ G. Surgailis, 2022, p. 36–40.

Išnagrinėjus šiuolaikinėje Lietuvos istoriografijoje pateikiamas sukilimo priežastis matyti, kad sukilimo priežasčių ir įvykių eigos interpretacija daugiausia remiasi sovietinės istoriografijos pozicijomis, kurias suformulavo Vincas Mickevičius-Kapsukas¹⁰, Juozas Jurginis¹¹, Stanislovas Lazutka¹² ir S. Kuliešiuvienė¹³. Fragmentiškai taip pat pasitelkiamas tarpukario Lietuvos istoriko Zenono Ivinskio tyrimas, skirtas sukilimui¹⁴, Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti nario Rapolo Skipičio¹⁵ ir plk. Juozo Petruičio atsiminimai¹⁶, tačiau nesinaudojama Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomais sukilime dalyvavusių karinių dalinių dokumentais.

Istoriografijos analizė perša išvadą, kad sukilimas nesulaukė atidesnio šiuolaikinės Lietuvos istoriografijos dėmesio ir iki šiol nagrinėjamas fragmentiškai, remiantis ribota, daugiausia publikuotų šaltinių ir istoriografijos baze. Šiame straipsnyje siekiame kompleksškai, pasitelkę kuo platesnę archyvinių šaltinių bazę, nustatyti sukilimo priežastis, identifikuoti sukilimo dalyvius ir jų skaičių, chronologiškai išanalizuoti sukilimo organizatorių (sukilėlių) ir jo malšintojų veiksmus Kauno įguloje 1920 m. vasario 21–24 d. Tyrime bus vartojamas sukilimo terminas, nes tų dienų įvykiai Kauno įguloje buvo nukreipti prieš kariuomenės vadovybę ir Lietuvos vyriausybę, kaip politinę valstybės valdžią, o tai geriausiai charakterizuoja sukilimo, o ne maišto terminas, kuris labiau tikėtų įvardijant maištininkų veiksmus prieš karinę vadovybę.

Šiame tyrime panaudoti archyviniai šaltiniai saugomi Lietuvos, Lenkijos ir Didžiosios Britanijos archyvuose, tiriami įvykiai rekonstruojami plačiai remiantis Krašto apsaugos ministerijos ir Lietuvos kariuomenės štabo bei Kauno įgulos dalinių 1 raitelių pulko (toliau 1 RP), 6 PP, 8 PP, Elektrotechnikos bataliono (toliau EB) ir Autobataliono (toliau ATB), patyrusių bolševikinę agitaciją ir dalyvavusių sukilimo įvykiuose, raportais, pranešimais, telefonogramomis. Taip pat Augustino Voldemaro vadovaujamos Ypatingosios tyrimo komisijos, kurią sudarė jau minėtas R. Skipitis ir karo valdininkas J. Rimša¹⁷, atliktomis sukilimo dalyvių ir liudininkų apklausomis. Lenkijos kariuomenės štabo II skyriaus dokumentai ir Didžiosios Britanijos karinės misijos Lietuvoje pranešimai sudarė prielaidas įvertinti įvykius užsienio karininkų akimis. Nagrinėjant tyrime iškeltus klausimus panaudoti R. Skipičio¹⁸, plk. lt. J. Petruičio¹⁹, plk. Antano Šovos²⁰, psk. Antano Šukio²¹, Leonardo Pesecko²² ir Antano Macelio²³ atsiminimai ir svarbiausių Lietuvos laikraščių „Lietuva“, „Lietuvos ūkininkas“, „Kariškių žodis“ ir „Karys“ publikacijos.

¹⁰ V. Mickevičius Kapsukas, 1924, p. 38.

¹¹ J. Jurginis, 1955, p. 24–35.

¹² S. Lazutka, 1972, p. 81.

¹³ Ibid.

¹⁴ Z. Ivinskis, 1940, p. 163–164.

¹⁵ R. Skipitis, 1961.

¹⁶ J. Petruitis, 2025.

¹⁷ P. Čėpėnas, 1976, p. 564.

¹⁸ R. Skipitis, 1961.

¹⁹ J. Petruitis, 2025.

²⁰ A. Šova, 2004.

²¹ A. Šukys, 1964.

²² L. Peseckas, 1992.

²³ A. Macelis, 2014.

„Bolševikinis fantomas“: sukilimo priežasčių interpretacijos

Istoriografijoje, atsiminimuose ir archyvuiniuose šaltiniuose pateikiamos trys sukilimo priežasčių versijos: a) komunistų inspiruotas sukilimas; b) kitataučių – rusų bolševikų ir lenkų – sukeltas sukilimas; c) sukilimo priežastimi nurodomos ekonominės, socialinės problemos ir drausmės kariuomenėje stoka.

Istoriografijoje ir atsiminimuose plačiausiai išplėtotą versiją, kad sukilimą inspiravo komunistai, įsiskverbę į kariuomenės gretas. Valstybės saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis rašė, kad sukilimas paruoštas Lietuvos komunistų partijos dalyvaujant kareiviams, puskarininkiams ir civiliams tarnautojams. Pasak jo, 1919 m. mūsų krašte prasidėjęs komunistų judėjimas greit persimetė į besiformuojančią mūsų kariuomenę, kurioje tuo metu buvo didelių trūkumų, ypač blogas maistas ir karių aprūpinimas²⁴. Sukilimo dalyvius apklaususio R. Skipičio nuomone, į Kauno kalėjimą buvo patekę keliasdešimt aktyvių bolševikų, kurie rasdavo būdų susisiekti su laisvėje esančiais bolševikais ir bolševikiniu pagrindžiu kariuomenėje. Galima manyti, kad dėl kalėjime laikomų komisarų įtakos ir kilo šis maištas²⁵. Jo nuomone, 1920 m. bolševikai ėmė organizuoti bolševikų „celes“ kariuomenėje, o „agitatoriai, apsimesdami giminaičiais, ėmė landžioti į kareivines ir kurstyti kareivius, be to, tarp mobilizuotų karių buvo komunistų“²⁶.

Kontržvalgybininkas Jonas Demereckis atsiminimuose, parašytuose Jungtinėse Amerikos Valstijose, tvirtai teigė, kad sukilimas buvo suagituotas komunistų²⁷, o plk. J. Petruitis manė, jog komunistai pasinaudojo maisto ir atlyginimų stoka kariuomenėje²⁸. 2 pėstininkų pulko vado gen. Vinco Grigaliūno-Glovackio prisiminimuose teigiama, kad sukilimą sukėlė „infiltrantai“²⁹. A. Šukys užfiksavo, kad 1919 m. rudenį į naujai formuojamą Artilerijos pulko (toliau AP) 8 bateriją ir II atsargos batalioną (toliau II AB) įstojo aštuoni iš Baltgudijos atsiųsti puskarininkiai su padirbtais dokumentais³⁰. Taigi Lietuvos kariuomenės karininkų rašytuose atsiminimuose sukilimo inspiratoriais vieningai laikomi komunistai.

Sovietinė istoriografija pasisavino ir dar labiau išryškino komunistinį sukilimo charakterį. Viena sovietinėje istoriografijoje iškelta sukilimo priežasčių versija teigia, kad sukilimas buvo stichinis ir gaivališkas³¹, tačiau jį sukėlę asmenys vadinami lietuviais³². Kitoje, J. Jurginio sudarytoje, schemoje vaizduojama, kad prastas materialinės tarnybos sąlygas kentę kareiviai, raginami komunistų partijos, sukilo prieš Antantės karininkų remiamą buržuazinę Lietuvos vyriausybę³³. Be to, J. Jurginis nurodė, kad kariuome-

²⁴ A. Povilaitis, Sukilimai Lietuvoje 1918–1940, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1346, l. 4.

²⁵ R. Skipitis, 1961, p. 186.

²⁶ Ibid.

²⁷ J. Demereckis, 1976, p. 41.

²⁸ J. Petruitis, 2025, p. 164.

²⁹ V. Grigaliūnas-Glovackis, 2017, p. 115.

³⁰ A. Šukys, 1964, p. 196.

³¹ P. Čėpėnas, 1976, p. 565.

³² S. Lazutka, S. Kuliešiuviene, 1969, p. 81; S. Lazutka, 1972, p. 49–56.

³³ J. Jurginis, 1955, p. 24–35.

nėje veikė komunistinės kuopelės, pavyzdžiui, Petro Mickeliūno vadovaujama partinė kuopelė AP, J. Gobio EB, kurios palaikė ryšius su komunistų partijos Šančių ir Kauno organizacijomis, o sukilimo pradžią istorikas siejo su 1920 m. vasario 16 d. paskelbtu atsišaukimu ir politinių kalinių streiku Kauno kalėjime³⁴. Tokios versijos laikėsi revoliucinio komiteto narys Mykolas Rožėnas, jį sovietinės okupacijos laikais kalbino S. Lazutka³⁵. Tačiau šiai versijai prieštarauja V. Mickevičiaus-Kapsuko tarpukariu suformuluota versija, kad bolševikai nebuvo pasirengę palaikyti sukilimo ir netgi ragino kareivius nesukilti³⁶. Taigi akivaizdu, kad tiek sovietiniai istorikai, tiek išeivijoje rašyti atsiminimai užaštrino komunistų inspiruoto sukilimo versiją. T. Balkelis pažymėjo, kad sukilimas buvo spontaniškas, ir teigė, jog sovietiniai ir tautiniai istorikai bandė maištą pavaizduoti kaip Lietuvos visuomenės dvasios išraišką³⁷. Šiame kontekste išsiskiria Alfonsas Eidintas, akcentavęs, kad kareivių reikalavimas buvo ribotas, palyginti menkesnis, t. y. leisti darbininkams sukurti savo tarybas³⁸.

Nors šis sukilimo priežasčių aiškinimas iš pažiūros atrodo gana tvirtas, tačiau ryšys su Lietuvos komunistų partija užfiksuotas tik per sukilimo revoliucinio komiteto narius, be to, išanalizavus Lietuvos kariuomenės Žvalgybos skyriaus dokumentus apie komunistų veikimą Lietuvoje 1919–1920 m. nepavyko rasti duomenų, kuriuose būtų kalbama apie komunistinių „celių“ veikimą kariuomenėje, be abejo, komunistinė agitacija kariuomenės gretose minima dažnai ir buvo rimta problema kariuomenės vadovybei.

Tvirtesnis komunistų ryšys su kariuomene konstatuojamas Žvalgybos skyriaus dokumentuose, kuriuose rašoma, kad 1920 m. vasario 7 d. buvo likviduotas Kauno komunistų grupės komitetas, kurio nariai kartu buvo ir Centro biuro nariai. Komunistų tardymo metu paaiškėjo, kad biuro nariai palaikė ryšius su komunistų partija ir politiniais nusikaltėliais kalėjime. Žvalgybos skyriaus vertinimu, nors partijos nariai ir buvo gerai organizuoti, tačiau, kaip prisipažino jos lyderiai, pati partija buvo silpna, trūko lėšų ir pasiryžimo padaryti valstybės perversmą Lietuvoje. Šiame dokumente pabrėžiama, kad jiems pavyko suagituoti mūsų kareivius Panemunėje, tačiau komunistų grupė buvo silpna ir negalėjo palaikyti 1920 m. vasario 22–23 d. kariškių sukilimo³⁹. Žvalgybos skyriaus darbo apžvalgoje pabrėžiama, jog Kauno komunistų komiteto sulaikymas lėmė, kad vasario 22 d. Kauno mieste buvo ramu ir sukilimas greitu laiku likviduotas⁴⁰. Žvalgybos skyriaus dokumentai patvirtina šiame tekste jau minėtą V. Mickevičiaus-Kapsuko iškeltą sukilimo priežasčių versiją.

Žvalgybos skyriaus viršininkas Mykolas Lipčius jau po sukilimo Augustino Volde-maro vadovaujamai Ypatingajai tyrimo komisijai teigė, kad iš Maskvos bolševikų kursų atvyko agentų, kurie įstojo savanoriais⁴¹, ir informavo, jog agitacija kariuomenės gretose

³⁴ J. Jurginis, 1955, p. 36.

³⁵ S. Lazutka, 1972, p. 51.

³⁶ V. Mickevičius-Kapsukas, 1924, p. 38.

³⁷ T. Balkelis, 2019, p. 256.

³⁸ A. Eidintas, 1979, p. 102.

³⁹ Bolševizmas Lietuvoje dabartiniu momentu, be datos, in: LCVA, f. 377, ap. 5, b. 2a, l. 44–50.

⁴⁰ Žvalgybos skyriaus darbuotės ataskaita 1919 m. kovo – 1920 m. birželio, in: LCVA, f. 483, ap. 7, b. 19, l. 18–23.

⁴¹ Ypatingosios komisijos įvykiams 23 dienos vasario ištirti I posėdžio protokolas, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 117.

auga⁴². Tačiau minėti argumentai buvo išsakyti tik po sukilimo. Prieš sukilimą Žvalgybos skyriaus dokumentuose fiksuojama bolševikinė propaganda, užsimenama apie komunistų skverbimąsi į kariuomenės gretas, bet konkretūs asmenys, jų ryšiai ar veiksmai kariuomenėje neužčiuopti ir išlieka tyrimo problema istoriografijoje.

Antroji sukilimo priežasčių aiškinimo versija, kad sukilimą įvykdė kitataučiai lenkai ir bolševikai, buvo itin išplitusi sukilimo metu, o jos autorė buvo Lietuvos kariuomenės vadovybė. Po sukilimo Lietuvos spaudoje buvo įtvirtinta nuomonė, kad sukilimą įvykdė ne tik komunistai, bet ir kitataučiai, be to, buvo menkinamas pats sukilimo faktas – „joks čia maištas, koks čia sukilimas, kad tas sukilimas sukeltas nelietuvių elementų ir neradęs kariviuose pagrindo ir pritarimo ėmė pats savaime slūgti ir rytojaus dieną buvo likviduotas be kraujo lašelio“, – interviu „Lietuvos“ laikraščio po sukilimo sakė vyriausiuoju kariuomenės vadu paskirtas gen. Silvestras Žukauskas⁴³.

Tarpukario Lietuvos spaudoje įvykiai Kaune vadinti „sukilimo bandymu“⁴⁴. Pranas Ruseckas „Kariškių žodyje“ rašė, kad bolševikų ir lenkų agitatoriai įsiskverbė į mūsų kariuomenės gretas ir ėmė varyti savo pragaistingą darbą. Silpnesnės dvasios kareiviai, ypač nelietuviai, ėmė bruzdėti, šiauštis prieš valdžią, kelti savo reikalavimus. Rikiuotėje prie Soboro pasirodė kareivių persirengęs iš Rusijos atvykęs agitatorius, kuris kitą dieną buvo suimtas apsirengęs jau kitais drabužiais⁴⁵. „Lietuvos ūkininko“ žiniomis, sukilimas įvyko Panemunėje, kur dislokuotuose daliniuose tarnavo didelis nelietuvių skaičius, kur įvairaus plauko provokatoriai, gerai ištyrę mūsų kareivių „skaudžiamas“ vietas, mėgino pasinaudoti kareivių nepasitenkinimu⁴⁶.

Sukilimo dienų Lietuvos kariuomenės vadovybės dokumentai liudija, kad ši laikėsi pozicijos, jog sukilimas buvo inspiruotas lenkų ir bolševikų. Mjr. Antanas Merkys vasario 23 d. rašė, kad „bolševikų ir lenkų pinigais varoma sukilimo agitacija kariuomenės dalyse“⁴⁷. Karo aviacijos dalies vadas kpt. Vincas Gavelis pažymėjo, jog „žymiausią rolę“ suvaidino ne lietuviai⁴⁸. Generalinio štabo viršininkas gen. lt. Stasys Nastopka kariuomenės dalis informavo, kad sukilimą inspiravo „nesąmoningoji kareivių dalis, tamsių ne lietuvių kilmės agitatorių kurstoma“⁴⁹. Karo lakūnas mjr. L. Peseckas atsiminimuose rašė, jog specialistų kuopoje buvo ir rusų, ir lenkų, ir latvių, ir vokiečių, ir žydų⁵⁰. Reikia pasakyti, kad Lenkijos įsikišimą į perversmo organizavimą Didžiosios Britanijos karinei misijai paneigė Lenkijos kariuomenės gen. štabo viršininkas gen. lt. Stanisławas Halleris⁵¹. Svarstant Amnestijos įstatymo projektą karininkai, vėliau tapę Steigiamojo Seimo nariais kpt. P. Ruseckas, kpt. Ladas Natkevičius ir gen. Jonas Galvy-

⁴² Ibid.

⁴³ „Mūsų korespondento pasikalbėjimas su Vyriausiuoju karo vadu gen. S. Žukausku“, in: *Lietuva*, nr. 58, 1920-03-02, p. 1.

⁴⁴ Karininkas Ruseckas, „Bandymas sukilti Kauno įguloje“, in: *Kariškių žodis*, nr. 9, 1920-03-09, p. 1–2.

⁴⁵ Kar. Ruseckas, „Bandymas sukilti Kauno įguloje“, in: *Kariškių žodis*, nr. 9, 1920-02-26, p. 1–2.

⁴⁶ „Tamsiųjų gaivalų darbai“, in: *Lietuvos ūkininkas*, nr. 9, 1920-03-01, p. 1–2.

⁴⁷ Telefonograma I, II ir III divizijų vadams, 1920-02-23, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 115.

⁴⁸ Kpt. Gavelio raportas, 1920-03-05, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 67.

⁴⁹ Telegrama I divizijos vadui, 1920-02-25, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 42.

⁵⁰ L. Peseckas, 1992, p. 33.

⁵¹ Plk. Tallentso pranešimas į Foreign Office, 1920-02-28, in: FO, 371/3609, l. 473.

dis Bykauskas, sukilimą siejo su prastomis kareivių aprūpinimo, gyvenimo ir maitinimo sąlygomis ir svetimtaučių lenkų bei bolševikų agitacija⁵². Tokios pačios nuostatos laikomasi ir A. Šovos atsiminimuose⁵³.

Trečiąją sukilimo priežasčių versiją iškėlė sukilimo metu Kaune buvę Didžiosios Britanijos karinės misijos atstovai ir Lietuvos kariuomenėje tarnavę amerikiečiai ir britai. Jie už sukilimą atsakinga laikė Lietuvos kariuomenės vadovybę. Mjr. Anthony Murheadas savo pranešime Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai rašė, kad tokių sukilimų pavojus išnyks, kai bus geresnė drausmė, daugiau darbo, reguliarius mokėjimai ir tinkamas maisto ir drabužių padalinimas⁵⁴. Reikia pabrėžti, kad Didžiosios Britanijos karinės misijos Lietuvoje vadovas plk. Robertas Wardas sukilimo priežastimi laikė „ne bolševizmą“⁵⁵. Britų karininkų nuomone, propagandos platinimas kariuomenėje buvo svarbiausias veiksnys, lėmęs sukilimą, prie to prisidėjo ir buvęs premjeras M. Sleževičius, siekęs platinti socialistų propagandą kariuomenėje vykstant agitacijai prieš Steigiamojo Seimo rinkimus⁵⁶, o kariuomenės vadas gen. P. Liutukas sudarė sąlygas drausmės irimui⁵⁷.

Apibendrinant tris sukilimo priežasčių interpretacijas reikia pasakyti, kad jos esmingai nesiskiria – tarpukario Lietuvoje labiau akcentuota komunistų ir svetimtaučių sukeltą sukilimo versiją, sovietinė ir lietuvių išeivijos istoriografija bei atsiminimai akcentavo komunistinį sukilimo charakterį, o Anglijos ir JAV karininkai išryškino disciplinos, propagandos ir prasto kareivių aprūpinimo problemas, kurios pažymimos ir abiejose versijose. Verta pabrėžti, kad pirmosios dvi sukilimo versijos akcentuoja komunistų partijos narių įsiskverbimą į kariuomenę, tačiau stokoja pavienių asmenų veiksmų, kurie galėtų ryškiau nušviesti šį procesą, analizės.

Bolševikinė agitacija, mitingas ir kareivių drausminimas 1920 m. vasario 21 d.

Su sukilimu tiesiogiai susijusi komunistinė agitacija Kauno įgulos daliniuose prasidėjo 1920 m. vasario 21 d. rytą, kai 6 PP pasirodė trys agitatoriai iš Kauno komendantūros miesto kuopos (toliau KKMK) ir pranešė apie organizuojamą kareivių mitingą⁵⁸. II atsargos batalione (II AB) per pietus vaikščiojo keletas artileristų ir agitavo kareivius eiti į Kauno kalėjimą išlaisvinti politiškai prasikaltusių asmenų⁵⁹. Apie 11 val. į 1 RP 3 eskadrono kareivines iš KKMK atėjo du kareiviai, kurie mėgino prikalbėti raitelius apsiginkluoti ir vasario 22 d. 9 val. eiti į Soboro aikštę, be to, 1 RP vykusiame kareivių

⁵² Steigiamojo Seimo darbai, 1920, p. 18–23.

⁵³ A. Šova, 2004, p. 59.

⁵⁴ Mjr. Murhead to Minister of Foreign Affairs, 1920-02-29, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 29.

⁵⁵ Plk. Roberto Burt pranešimas į Foreign Office, 1920-02-28, in: FO, 371/3609, l. 47.

⁵⁶ K. Kilinskas, 2017, p. 20–35; K. Kilinskas, 2022, p. 175–190.

⁵⁷ Plk. Roberto Ward pranešimas, in: FO, 371/3609, l. 483.

⁵⁸ Vyr. Lt. Mackevičiaus smulki reliacija, 1920-03-05, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 84.

⁵⁹ Mjr. Šalkausko pranešimas Generalinio štabo viršininko padėjėjui, 1920-03-05, in: LCVA, f. 858, ap. 1, b. 62, l. 149–153.

susirinkime buvo svarstomi valgio pagerinimo, balso teisės į Steigiamojo Seimo rinkimus, politinių nusikaltėlių paleidimo, spaudos laisvės, karo ligoninių sutvarkymo, lenkų ir rusų karininkų pašalinimo bei kareivių švietimo reikalai. Po šio susirinkimo prasidėjo kareivių bruzdėjimas, tačiau dauguma kareivių ragino klausyti karininkų ir galiausiai 1 RP 3 eskadrono kariai sutiko laikytis ramiai⁶⁰. AP I baterijos kareiviai per pietus prašė ltn. Juozo Šipelio leisti dalyvauti slaptame kareivių susirinkime Šančiuose⁶¹. KMKK vadas kpt. Žilinskis ir karo milicijos mokyklos viršininkas ltn. Kostas Rudaitis pranešė karo komendantui pagalbininkui kpt. Juozui Mikuckiui, kad vasario 22 d. visų dalių kareiviai žada protestuoti dėl blogo maisto ir teisės balsuoti rinkimuose į Steigiamąjį Seimą⁶². Tai reiškia, kad kareivių inspiravimui dalyvauti sukilime buvo naudojami kareivių kasdienybę neigiamai veikę aspektai, minėtieji duomenys nerodo, kad būtų kalbėta apie ginkluotą valdžios nuvertimą.

Visuose Kauno įgulos daliniuose vykstanti agitacija ir siekis sukelti ginkluotą demonstraciją privertė reaguoti Lietuvos kariuomenės vadovybę. 1920 m. vasario 21 d. 15 val. gen. ltn. Pranas Liatukas informavo dalinių vadus, kad vasario 22 d. rengiamas savavališkas kareivių susirinkimas prie Įgulos bažnyčios dėl „kokių ten reikalavimų nuo valdžios“⁶³. Todėl buvo mėginama išsiaiškinti galimus demonstracijos dalyvius. Kpt. J. Mikuckis susirinkime kalbėjo, kad viena Kauno komendantūros kuopa yra abejotina ir gali prisidėti⁶⁴. AP ir II AB vadai plk. ltn. Mikas Gedgaudas ir mjr. Konstantinas Šalkauskas tvirtino, kad jie savo daliniais pasitiki, o 8 PP vadas mjr. Julius Čaplikas, 6 PP vadas plk. ltn. Jurgis Butkus, ATB vadas Sergėjus Fanstilis ir EB vadas mjr. Antanas Slabčinskas sakė, jog agitacija vedama, tačiau žmonės neprisidės⁶⁵. Mjr. A. Merkys teigė, kad dėl ATB garantuoti negali, aviacija negausi, bet jos meistrai bolševikuojančys⁶⁶.

Nors agitacija buvo pastebėta visuose Kauno įgulos daliniuose, išskyrus Karo mokyklą, tačiau karinių dalinių vadai teigė, kad jie pasitiki kariais. Tokią jų poziciją galima paaiškinti tik tuo, kad jie buvo pripratę prie bolševikinės agitacijos kariuomenės gretose ir nemanė, jog vyksta kažkas naujo ar neįprasto. Be to, kareivių mitingai baigiantis Pirmajam pasauliniam karui nebuvo naujas reiškinys. Štai gen. ltn. P. Liatukas Ypatin-gajai komisijai teigė, kad Žvalgybos skyrius apie „sekmadienio įvykius“ jiems nepranešė, buvo spėliojama, kad agitacija einanti iš geležinkelininkų ar iš karininkų, tačiau jokių tikrų žinių nebuvo⁶⁷. Mjr. A. Merkys nurodė, jog „bolševikų agitacija eina dar nuo rusų ir lenkų laikų, <...> skaičiau tai normaliu apsigėdijimu nuo kariuomenės tvėrimosi pradžios“⁶⁸. Taip pat reikia pabrėžti, kad agitacijos šaltiniai karinių dalinių vadams nebuvo žinomi, tai liudija ir šio straipsnio pirmajame skyriuje aptartos sukilimo priežasčių

⁶⁰ 1-ojo Raitelių pulko vado raportas, 1930-03-04, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 90.

⁶¹ Ltn. J. Šipelio apklausos protokolas, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 80, l. 90–91.

⁶² Kpt. J. Mikuckio raportas Kauno karo komendantui, 1920-03-05, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 88.

⁶³ Vyr. ltn. Mackevičiaus smulki reliacija, 1920-03-19, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 84.

⁶⁴ Ypatingosios komisijos vasario 23 dienos įvykiams ištirti I posėdžio protokolas, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 110.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid., l. 118.

⁶⁷ Ibid., l. 112–114.

⁶⁸ Ibid., l. 117.

interpretacijos. Verta paminėti, kad Žvalgybos skyrius tik 1920 m. vasario 23 d. pranešė, jog priešvalstybinė agitacija kariuomenėje pradėjo „žymiai“ plėtotis, todėl dalių vadams ir įstaigų viršininkams kovai su priešvalstybine agitacija nurodyta organizuoti iš ištikimų kareivių agentus, kurie pranešinėtu apie agitatorių darbus, įvesti korespondencijos cenzūravimą, stengtis žinoti viską, kas vyksta dalyje⁶⁹.

Reaguodama į žinias apie galimą ginkluotą demonstraciją, kariuomenės vadovybė sustiprino kareivių drausmę ir kontrolę bei svarbių valstybinių objektų apsaugą. Buvo nurodyta kareiviams be leidimo nevaikščioti iš kareivinių, karininkams, kurie vadovavo, greitai reaguoti, galintiems daliniams nakvoti prie savo dalių, o likusiems būti karinių dalinių rajonuose. Taip pat nurodyta užimti kareivių laiką ir, jeigu kareiviai mėgintų savo valia eiti į miestą, jokių būdu to neleisti. Štai Panemunės kareivinių rajono viršininkui mjr. K. Šalkauskui įsakyta neleisti kariams žygiuoti per Panemunės tiltą, o mjr. J. Čaplikui – iš Panemunės į Kauną⁷⁰. Mjr. A. Merkys nurodė, kad „visi turi būti ant savo vietų, o nuo darbo besišalinančius kareivius bausti ir man pranešti“⁷¹.

Greta kontrolės ir drausmės kariuomenėje stiprinimo, buvo sustiprinta svarbių valstybinių objektų – Valstybės prezidento buto, Lietuvos banko, elektros stoties, telefonotelegrafo ir kalėjimo apsauga. 1920 m. vasario 21 d. vakarą Karo mokyklos kariūnams buvo išdalinti šoviniai ir nurodyta budėti, Karo mokyklos kieme paruošti trys šarvuočiai⁷². Be to, kariuomenės vadovybė išplatino atsisaukimą, kad dalyse vedama bolševikinė agitacija⁷³, ragino „neklausyti papirktųjų agitatorių“ ir teigė, kad „šiandien vyriausias karo vadas aplankys visas dalis, <...> visi galėsite savo vargus pasakyti“⁷⁴. Taip pat reikia pasakyti, kad vasario 21 d. kariuomenės vadovybė galimo sukilimo versijos nesvarstė, buvo kalbama apie agitaciją ir kareivių mitingą, todėl visi kariuomenės vadovybės veiksmai buvo nukreipti į šios situacijos suvaldymą ir kelio mitingui užkirtimą.

Tačiau šie kariuomenės vadovybės sprendimai buvo veiksmingi tik iš dalies, nes sukilimo agitacija ir kareivų nepaklusnumas tęsėsi toliau. 1920 m. vasario 21 d. vakare Šančiuose sukilėliai apšaudė ir sulaikė ATB automobilį, vežusį kurą į Karo mokyklą, ir surengė mitingą 8 PP⁷⁵, jame dalyvavo apie 150 II AB ir ETB kareivių. Mitingą saugojo II AB kulkosvaidininkų kuopa, griaudėjo kalbos už „revoliuciją Lietuvoje“, reikalauta sudaryti kareivių tarybas kuopose ir centrinę tarybą kariuomenėje, sudaryti taiką su Rusija ir buvo išrinktas revoliucinis komitetas, kurio nariai buvo paskirti karinių dalinių vadais. Štai J. Zubrickas paskirtas II AB, J. Gobis ETB, o P. Mickeliūnas AP vadais. Revoliucinis komitetas paskelbė, kad paleidžiami politiniai nusikaltėliai ir vasario 22 d. 9 val. ryto kariuomenės dalys kautynių tvarka renkasi prie Soboro⁷⁶.

⁶⁹ Aplinkraštis, 1920-02-23, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 12, l. 4.

⁷⁰ Ypatingosios komisijos vasario 23 dienos įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 111.

⁷¹ Telefonograma nr. 42, 1920-02-23, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 46.

⁷² Vasario 22–23 d. įvykių smulkioji reliacija, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 69.

⁷³ Vyriausio karo vado aplinkraštis dalių vadams, 1920-01-05, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 12, l. 1.

⁷⁴ „Draugai kareiviai“, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 2.

⁷⁵ Autobataliono vado raportas, 1920-03-05, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 99.

⁷⁶ A. Šukys, 1964, p. 176–177.

Kiek galime spręsti iš mitinge dalyvavusio kareivio liudijimo, susirinkime dalyvavo pirmininkas su prezidiumu, buvo nutarta nepripažinti karininkų, pranešta, kad husarai jokių karininkų nepripažįsta, kad rytoj visi jie eis pas Smetoną ir reikalaus, ko jiems reikia, o jei Smetona jų neklausys, tai jie jį tiesiog nuvers ir paims valdžią į savo rankas. Buvo aiškinama, kad tai yra komunizmas ir Lietuva turi stiprių pulkų⁷⁷. Mitingo metu išryškėjo sukilėlių tikslas – perimti kariuomenės dalinių valdymą, grasinta perimti politinę valdžią, o ne tik pareikštas pageidavimas skųstis vyriausiajam karo vadui dėl nepriteklių kariuomenėje, kas buvo svarbiausias kariniuose daliniuose prasidėjusios agitacijos „variklis“.

Akivaizdu, kad komunistai siekė perimti Kauno įgulos dalinius į savo rankas jau vasario 21 d., tai liudija ne tik mitingai ir juose sakomos kalbos, bet ir sukilėlių veiksmai kariniuose daliniuose. Mitingo metu sukilėliai areštavo 8 PP karininkus, kurie mėgino įvesti kuopose tvarką, tik pulko būdinčiajam karininkui išrikiavus mokomąją kuopą ir užtaisius ginklus mitinguotojai išsibėgijo⁷⁸. Reaguodamas į įvykius 8 PP, kaip ir buvo nurodyta, pastatė sargybą ant Panemunės tilto ir nutarė neprisidėti nei prie vienos, nei prie kitos pusės⁷⁹. Taip kareivių kontrolė daliniuose buvo atkurta, o nepaklusnieji susibūrė II AB.

Kaip nurodo liudininkai, vėlų vasario 21 d. vakarą II AB kulkosvaidžių komanda bruzdėjo, agitavo rengti ginkluotą manifestaciją. Naktį į II AB buvo atėję kareivių iš kitų dalinių, kurie taip pat norėjo surengti mitingą, agitavo rytoj vykti į Kauną, galiausiai išplėšė ginklų sandėlį ir apsiginklavę sugulė miegoti⁸⁰. Mjr. K. Šalkauskas vasario 21 d. vakarą padarė išvadą, kad nepasitiki kulkosvaidžių komanda⁸¹, tačiau jokių veiksmų nesiėmė, skirtingai nuo 8 PP karininkų, sėkmingai suvaldžiusių mitingą. Čia būtų galima svarstyti, kodėl po pirmojo mitingo 8 PP nebuvo suimti jo organizatoriai ir nesiimta aktyvesnių veiksmų. Atsakymą veikiausiai duoda faktas, kad kariuomenės vadovybė nežinojo tikrųjų sukilimo organizatorių, o gal manė, kad sustiprinus drausmę mitingas Kaune neįvyks, kaip matome, tai nekeitė įvykių sekos.

O štai AP buvo sustiprinta sargyba ir 7 baterijos vadas persinešė šautuvus į savo kambarį, o 8 baterijos vadas perdavė ginklus būdinčiai mokomajai baterijai⁸², kad jų neužgrobėtų sukilėliai. Sunku nustatyti, kas tiksliai vyko AP vasario 21 d. vakarą, tačiau Ypatingoji komisija išsiaiškino, jog AP vyko agitacija, prie kurios aktyviai prisidėjo Povilas Činga, Antanas Klonis, Antanas Petrauskas, Valdas Sadauskas ir Vladas Varčinas⁸³. Apibendrinant reikia pasakyti, kad vasario 21 d. Kauno įgulos karininkams pavyko suvaldyti padėtį 1 RP, 8 PP, EB ir AP, tačiau II AB situacija liko įtempta, nes kareiviai savavališkai apsiginklavo, vykdė agitaciją, o ryte ketino žygiuoti prie Soboro ir ten surengti mitingą.

⁷⁷ Ltn. Valkiūno apklausos protokolas, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 80, l. 88–89.

⁷⁸ E. Bliudnikas, P. Nazaras, 1934, p. 68.

⁷⁹ 8 PP reliacijos, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 111.

⁸⁰ Mjr. Šalkausko pranešimas Generalinio štabo viršininko padėjėjui, 1920-03-05, in: LCVA, f. 858, ap. 1, b. 62, l. 149–153.

⁸¹ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolas, 1920-02-23, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 118.

⁸² Artilerijos pulko vado raportas, 1920-04-20, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 300, l. 114.

⁸³ Ltn. Valkiūno apklausos protokolas, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 80, l. 88–89.

1920 m. vasario 22 d. kareivių demonstracijos suvaldymas ir ginkluotas sukilimas Panemunėje

1920 m. vasario 22 d. 8 val. ryto KKKMK apsiginklavusi atvyko į 1 RP ir, pagrasinusi ginklu, pareikalavo, kad 1 RP kariai eitų kartu, bei ragino atplėsti ginklų sandėlį. Nors tam priešinosi 1 RP karininkai, ginklai ir šoviniai kavaleristams buvo išduoti ir šie, lydimi karininkų, išžygiavo prie Soboro⁸⁴, o tai liudija karininkų pastangas suvaldyti nepaklusnius kareivius. Prie Soboro nužygiavo KKKM, ne rikiuotės kuopa, 3 ir 4 eskadronai bei pulko orkestras⁸⁵, mūsų skaičiavimais, apie 600–700 karių (žiūrėti priedą). Apie 9 val. gen. ltn. P. Liatukas davė nurodymą plk. J. Bobeliui sugrąžinti KKKM ir neleisti 1 RP į miestą⁸⁶, tačiau buvo jau per vėlu, todėl Karo mokyklos kariūnai buvo pasirengę pasitikti link Įgulos bažnyčios žygiuojančias dalis, bet sužinojus, kad jos eina su karininkais, nurodyta demonstrantų nestabdyti⁸⁷. Matyt, tikėtasi, kad pavyks atkurti tvarką ir drausmę žygiuojančiųjų gretose.

Prie Soboro karius pasitiko gen. ltn. P. Liatukas. Jis išskyrė po tris kareivius iš kiekvienos kuopos ir išklausinėjo juos apie nusiskundimus karo tarnyba. Pirmas kareivis įteikė 13 punktų reikalavimus, kuriuose pažymėta (kiek leidžia įskaityti šaltinis): leisti dalyvauti rinkimuose į Steigiamąjį Seimą, aprūpinti karių šeimynas žeme ir pašalpomis, atkreipti dėmesį į ligonius, padaryti pataisas Drausmės statute, kad darbininkai gautų maisto sumažintomis kainomis, kad būtų uždrausta spekuliacija ir maisto išvežimas, paleisti politškai prasikaltusius kareivius, uždrausti dvarponiams pardavinėti žemę ir miškus, už nedidelius prasikaltimus kareivius leisti bausti dalinių vadams, kad karininkai kalbėtų lietuviškai⁸⁸. Reikia pabrėžti, jog nebuvo reikalaujama politinės valdžios pakeitimo, skirtingai negu mitinge, vykusiame 8 PP vasario 21 d. vakarą. Vyriausiasis karo vadas į tai atsakė, kad valdžia leido kareiviams būti renkamiems, kad dalis reikalavimų yra teisingi ir bus įvykdyti, o kita dalis negali būti įvykdyti⁸⁹. Pasak gen. ltn. P. Liatuko, minėtas kareivis pradėjo sakyti prakalbą, tačiau buvo nutrauktas įsakymo rikiuotis ir vesti dalis į kareivines⁹⁰. Taigi padėtis KKKM ir 1 RP karininkų pastangomis buvo suvaldyta, o kareivių reikalavimai sudaro prielaidas manyti, kad mitinge prie Soboro dalyvavę kariniai daliniai buvo sukurstyti agitatorių, todėl situacija buvo suvaldyta palyginti greitai.

Tačiau visiškai priešinga kryptimi veiksmas vyko Panemunėje. II AB apie 7 val. ryto 1, 2 kuopos ir kulkosvaidžių komandos buvo pasirengusios žygiuoti prie Įgulos bažnyčios. Mjr. K. Šalkauskas aiškino apie žygio pavojingumą ir bandė atkalbėti kareivius,

⁸⁴ Ltn. Goštauto pareiškimo nuorašas, in: LCVA, f. 524, ap. 1, b. 517, l. 11–12.

⁸⁵ 1-ojo Raitelių pulko vado raportas, 1920-03-05, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 91.

⁸⁶ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 112.

⁸⁷ Vasario 22–23 d. įvykių smulkioji reliacija, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 69.

⁸⁸ AP revoliucinio komiteto reikalavimai, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 119.

⁸⁹ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 114.

⁹⁰ Ibid., l. 112.

tačiau į tai pirmos kuopos kareivis Mažeika atsakė agitacine bolševikinio turinio kalba⁹¹. Be to, II AB kariai ėmė kurstyti AP karius. Štai ryte į AP 8 bateriją atėjo P. Mickeliūnas, Dominykas Vizgirdas ir dar keli II AB kariai, jie ragino artileristus apsirengti ir eiti Kaunan⁹². Kareivį Konstantiną Lučiauską artileristai nusivedė į II AB ir liepė imti šautuvą⁹³. Sukilimo iniciatoriams pavyko sutelkti apie 300 sukilėlių, kurie, nustūmę 8 PP užtvaram nuo Panemunės tilto, išžygiavo į Kauną⁹⁴. II AB pasiskirstė į tuos, kurie nori eiti į miestą, kurie reikalavo areštuoti karininkus ir prieštaraujančiuosius⁹⁵. Čia reikia pasakyti, kad sukilėliams Panemunėje nepavyko visiškai perimti AP į savo rankas, be to, dalis kareivių į sukilimą buvo įtraukti prievarta, o tai liudija sukilimo potencialo ribotumą.

Sukilėliams žygiuojant per Šančius prie 6 PP⁹⁶ ir EB buvo surengtas mitingas, tačiau situaciją EB suvaldė jo karininkai – jie surengė karių patikrinimą ir pasikalbėjimą. Pasikalbėjus kareiviai pažadėjo be vadų leidimo niekur neiti⁹⁷. Be to, 6 PP kariai pastojų kelią sukilėliams ir, grasindami panaudoti ginklus, išvaikė mitingą EB⁹⁸. 8 PP istorijoje pateikiama versija, kad sukilėliai buvo sulaikyti prie Žaliojo tilto⁹⁹. Taip irgi galėjo būti, nes 6 PP išvaikė mitingą, o 8 PP sustabdė žygiuojančiuosius, šios versijos viena kitai neprieštarauja, juolab kad kai kurie duomenys rodo, jog sukilėliai traukė grupėmis, bet kokiu atveju jie buvo sustabdyti, o į 6 PP atvyko mjr. A. Merkys ir gen. ltn. P. Liutukas ir gyrė karius, kad buvo išlaikytas šaltas protas ir nepanaudotas ginklas, be to, į pulko teritoriją buvo atvaryti du šarvuotieji automobiliai¹⁰⁰. Sustabdžius sukilėlius 6 PP ir 8 PP užėmė pozicijas ant Nemuno kranto¹⁰¹. Sukilėlių sustabdymas, mitingo išvaikymas ir drausmės kariniuose daliniuose perėmimas buvo sukilimo lūžio taškas, nes sukilėliai prarado galimybę sukelti visą Kauno įgulą, jų veikiami nuo vasario 22 d. pietų liko tik dalis karių, tarnavusių II AB ir AP bei dislokuotų Panemunėje.

Kaip parodė D. Vizgirda, II AB ir AP kariams sugrįžus į Panemunę sukilėliai pamatė, kad karininkai stovi būriuose su kareiviais, todėl pradėjo šaukti, kad reikia „areštuoti oficerius“ ir pasodinti juos į kalėjimą¹⁰², o 7 baterijoje susirinkęs revoliucinis komitetas perskaitė rezoliuciją¹⁰³, kurios reikalavimai sutapo su prie Soboro kareivių iškeltais reikalavimais. Revoliucinį komitetą sudarė kareiviai Mykolas Rožėnas, Antanas Petraitis, Juozas Mita, P. Mickeliūnas, Maksas Kušneris, Vaclovas Ivaškevičius, Balys Banišauskas, Dominykas Vizgirda ir Gecevičius¹⁰⁴. Sovietinėje istoriografijoje ir Lenkijos šalti-

⁹¹ Mjr. Šalkausko pranešimas Generalinio štabo viršininko padėjėjui, 1920-03-05, in: LCVA, f. 858, ap. 1, b. 62, l. 149–153.

⁹² Prano Luckevičiaus tardymo protokolas, 1920-03-05, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 76.

⁹³ Konstantino Lučkausko apklausos protokolas, 1920-02-28, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 80, l. 14.

⁹⁴ Antrojo atsargos bataliono vado raportas, 1920-03-05, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 107.

⁹⁵ Polkio Bariševski tardymo protokolas, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 73.

⁹⁶ Vyr. ltn. Mackevičiaus smulki reliacija, 1920-03-19, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 104.

⁹⁷ Raportas Elektro technikos bataliono vadui, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 95.

⁹⁸ A. Šukys, 1964, p. 185.

⁹⁹ E. Bliudnikas, P. Nazaras, 1934, p. 68.

¹⁰⁰ A. Šukys, 1964, p. 185.

¹⁰¹ Vyr. ltn. Mackevičiaus smulki reliacija, 1920-03-19, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 104.

¹⁰² Dominyko Vizgirdos tardymo protokolas, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 69–70.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ A. Povilaitis, Sukilimai Lietuvoje 1918–1940, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1346, l. 4.

niuose esminis vaidmuo priskiriamas P. Mickeliūnui¹⁰⁵, tačiau archyviniai šaltiniai, bent jau kol kas, nesudaro prielaidų kiek išsamiau ištirti minėtų asmenų biografijas.

Apie 13.20 val. gen. ltn. P. Liatukas atvyko į Panemunę išklausyti kareivių reikalavimų¹⁰⁶. Jį pasitiko mjr. K. Šalkauskas ir pranešė, kad artileristai laužia ginklų sandėlį. Pasak mjr. K. Šalkausko, II AB pirma kuopa tvarkoje, antra – pusėtinėje tvarkoje, kulkosvaidžių komandoje nuotaikos kaip prie Soboro. Karininkams besikalbant įsiveržė keletas ginkluotų artileristų, apsupo ir nuginklavo vyriausiąjį karo vadą ir nuvežė AP vadą į plk. M. Gelgaudo butą, kur buvo areštuoti visi AP ir keli II AB karininkai. Vėliau vyriausiasis karo vadas buvo iškviestas į komitetą, kur jam buvo išdėstyti sukilėlių reikalavimai¹⁰⁷. Ltn. A. Macelis atsiminimuose pažymėjo artilerijos karininkų neryžtingumą, dėl kurio sukilimas išplito AP¹⁰⁸.

Sužinojęs, kad vyriausiasis karo vadas ir karininkai Panemunėje areštuoti, mjr. A. Merkys nurodė prirengti šarvuotus automobilius ir su 8 PP I kuopa pamėgino eiti į Panemunę per tiltą, tačiau jie buvo sukilėlių apšaudyti, be to, šarvuočio kulkosvaidis neveikė, todėl buvo priversti atsitraukti¹⁰⁹. Atrodo, kad situacija buvo rimtesnė, nei pradžioje vertino mjr. A. Merkys. Susisiekęs su revoliucinio komiteto pirmininku jis sužinojo, kad priimta 13 punktų¹¹⁰. Po šio bandymo sukilėliai susisipietė artilerijos rajone ir pradėjo šaudyti į 8 PP, išsidėsčiusį Šančiuose, tačiau patys sukilėliai jau žinojo, kad sukilimas nepavyko, ginkluota demonstracija prie Soboro buvo suvaldyta, o sukilėliai atkirsti Panemunėje. Todėl 22 d. vakare daugelis sukilėlių išbėgiojo, jų liko apie 300, be to, areštuoti karininkai buvo paleisti į butus Panemunėje¹¹¹.

Mjr. A. Merkys vėliau aiškino, kad atakuoti sukilėlių nebuvo galima, nes paaiškėjo, jog 1 RP neištikimas¹¹², – jo kariai, apie 17 val. pasigirdus šaudymui, savavališkai pasiėmė 28 šautuvus, o pulko budintis karininkas ltn. Petras Kirklys, negalėdamas sulaukyti kareivių, pasiūlė jiems išsiųsti delegaciją į 8 PP. Delegaciją sudarė karininkas ltn. Tornovas ir 4 kareiviai, kurie grįžę pranešė, kad AP kilęs bolševizmas, prieš kurį eina 6 PP ir 8 PP. Gavus šią žinią, 1 RP suskilo – 3 eskadronas paskelbė, kad neprisideda prie artileristų ir nori padėti 6 PP ir 8 PP, o 4 eskadronas ir ne rikiuotės kuopa norėjo dėtis prie artileristų ir išsiuntė delegaciją į AP. Padėtis 4 eskadrone aprimo sužinojus, kad 3 eskadronas nesideda prie artileristų¹¹³. Taip padėtis 1 RP buvo stabilizuota ir apie 23 val. 2–3 eskadrono būriai buvo išsiųsti saugoti Generalinio štabo. Nors vasario 23 d. rytą pasigirdus artilerijos šūviams į 4 eskadroną atėjo agitatorius ir ragino areštuoti karininkus,

¹⁰⁵ Officer Łącznikowy W.P. przy Nacz. Dow. Lit., 1920-02-28, in: Archiwum Akt Nowych, 296I-62, l. 41–42.

¹⁰⁶ Vasario 22–23 d. santrauka, 1920-02-25, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 100.

¹⁰⁷ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 10–14.

¹⁰⁸ A. Macelis, p. 90.

¹⁰⁹ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-24, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 119.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Mjr. Šalkausko pranešimas Generalinio štabo viršininko padėjėjui, 1920-03-05, in: LCVA, f. 858, ap. 1, b. 62, l. 149–153.

¹¹² Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-28, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 119.

¹¹³ Ltn. Goštauto pareiškimo nuorašas, 1920-03-04, in: LCVA, f. 524, ap. 1, b. 517, l. 11–12.

tačiau jis buvo areštuotas, o kareiviai, sužinoję, kad AP išblaškytas, apsiramino¹¹⁴. Taigi vasario 22 d. susiklostė padėtis, kai sukilėliai buvo išsilakstę, sukilimas išsivėpęs ir nepasiekęs savo tikslų, o Lietuvos karinei vadovybei ištikimi daliniai nedrįso pulti Panemunės, nes nebuvo tikri dėl padėties 1 RP, be to, pirmasis bandymas pulti per Panemunės tiltą buvo sukilėlių sustabdytas.

1920 m. vasario 23 d.: sukilėlių veiksmų išsivėpimas ir jų nuginklavimas

1923 m. vasario 22 d. vakarą sukilėlių gretose prasidėjo blaškymasis, naktį jie pranešė mjr. A. Merkiui, kad bėgs į Alytų¹¹⁵, vėliau bandė susisiekti su Alytuje dislokuotu pulku bei 1 RP ir prašė, kad šie juos palaikytų¹¹⁶. Kaip teigė plk. Aleksandras Šumskis, jokio galutinio plano, ką darys toliau, sukilėliai neturėjo, tik kėlė triukšmą¹¹⁷. Kartu reikia paminėti, kad vasario 22 d. Kauno kalėjime politiniai kaliniai išmušė kamerų dalis, išėjo į kiemą, paėmė įkaitu prižiūrėtoją ir įteikė R. Skipičiui reikalavimus, tačiau padėtį išgelbėjo Antanas Endziulaitis su 17 kariūnų¹¹⁸.

1920 m. vasario 24 d. 2–3 val. nakties kariuomenės vadovybė sudarė sukilėlių puolimo planą ir išskvietė vieną 4 PP kuopą iš Kaišiadorių, kuri turėjo apsupti Panemunę iš dešiniojo sparno, o iš kairiojo sparno tai turėjo padaryti 6 PP karių būrys. 6 val. ryto 8 PP atidengė ugnį į Panemunę, tačiau sukilėlių atsakymas ugnimi buvo menkas, todėl 10 val., nesulaukus, kol 4 PP kuopa apsups Panemunę, buvo pradėta ataka su šarvuočiu per Panemunės tiltą, kuri baigėsi sukilėlių išsibėgiojimu, nuginklavimu, areštu¹¹⁹ bei suimtų karininkų išlaisvinimu. 6 PP istorijoje tvirtinama, kad kariai ledu perėjo Nemuną ir užėmė Panemunę, tačiau sukilėliai jau buvo išsilakstę ir jų sugauti nepavyko¹²⁰. Kiek sukilėlių pabėgo, nustatyti sudėtinga, bet šaltiniuose nurodoma, kad vasario 23 d. iš AP 8 baterijos pabėgo 39 kareiviai, iš kurių 20 sugrižo¹²¹.

Anglijos ir JAV karininkų raporte pateikiamas ne toks herojiškas sukilėlių puolimo ir nuginklavimo vaizdinys. 5 val. ryto prie 8 PP ir 6 PP karių prisidėjo JAV ir Didžiosios Britanijos karininkai plk. Henry Lynne'as Walkeris, mjr. Johnas G. Isbellas, kpt. Fredas T. W. Boswellas, kpt. Thomas H. Winsdow, lt. Samuelis Harrisas. Pasak mjr. P. G. Isbello, susišaudymas tęsėsi iki 09.30 val., kai virš AP kareivinių pasirodė balta vėliava, tada, pasinaudodami šarvuočio ugnimi, jie perėjo Panemunės tiltą ir užėmė Artilerijos kareivines, o sukilėliai pasidavė. 11.00 val. reikalas buvo likviduotas, o krašto apsaugos

¹¹⁴ Lt. Kirklio pareiškimas, 1920-03-04, in: LCVA, f. 524, ap. 1, b. 517, l. 8–10; Lt. A. Valiušio pareiškimas pulko vadui, 1920-03-03, in: LCVA, f. 524, ap. 1, b. 517, l. 100.

¹¹⁵ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-28, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 121.

¹¹⁶ Ibid., l. 121.

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ R. Skipitis, 1961, p. 180.

¹¹⁹ Smulkios reliacijos, 1920-03-19, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 104.

¹²⁰ A. Šukys, 1964, p. 194–193.

¹²¹ Sąrašas 8 baterijos kareivių pabėgusių laike sukilimo, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 77, l. 30–31.

ministras anglų ir britų karininkus pasiuntė likviduoti sukilimo Aleksoto aerodrome¹²².

Sukilimo įvykius aviacijos dalyje Aleksote rekonstruoti gana sudėtinga dėl šaltinių stokos. Kaip rodo surinkti duomenys, agitatoriai iš AP aviacijos dalį pasiekė vasario 22 d. po pietų¹²³ ir tos pačios dienos vakarą Aviacijos rikiuotės kuopos kareiviai išsireikalavo šautuvų ir nuėjo miegoti, o specialistų kuopos kareiviai išplėšė ginklų sandėlius „Cepelino“ angare, areštavo visus karininkus ir pastatė sargybą Fredoje¹²⁴. Pasak mjr. L. Pesecko, karininkus areštavo viršila Gecevičius¹²⁵.

1920 m. vasario 23 val. rytą prie „Cepelino“ angaro apsilankęs kpt. J. E. Pereira nurodė, kad 7 val. aviacijos mokiniai ir sargyba buvo ištikimi ir liko savo vietose. Kpt. J. E. Pereira išdalino ginklus ištikimiesiems karo aviacijos mokyklos mokiniams ir taip perėmė apie penkiasdešimt sukilėlių. Tada jis grįžo į Kariuomenės štabą, pasiėmė šarvuotą automobilį ir nuvyko į aerodromą, kur buvo apšaudytas sukilėlių, tačiau šarvuotuoju automobiliu iššaudžius 3 000 šovinių maištininkai išsilakstė, o likusieji metė ginklus¹²⁶. Tai patvirtina kpt. V. Gavelio raportas, pagal kurį, vasario 23 d. rytą aviacijos viršininkui besirengiant pulti, atvažiavo šarvuotas automobilis, kuris numalšino sukilimą. Buvo areštuota penkiolika žmonių, sukilimo aviacijos dalyje iniciatorius Gecevičius užmuštas, o du dalyviai (Lukševičius ir Lvovas) sužeisti¹²⁷. Mjr. Williamo D. Rosencrantzo pranešime krašto apsaugos ministrui nurodyta, kad „Cepelino“ angaro, kuriame buvo įsitvirtinę sukilėliai, puolimas buvo delsimas. Pasak britų majoro, jeigu angaras būtų buvęs pultas nedelsiant ryte, kraujo praliejimo būtų išvengta¹²⁸.

Lietuvos institucijų archyvai nenurodo tikslaus sukilime žuvusių ir sužeistų karių skaičiaus. P. Čepėnas teigė, kad žuvo vienas amerikietis karininkas ltn. S. Harrisas ir pora sukilėlių kareivių¹²⁹. Z. Ivinskis gana abstrakčiai parašė, jog buvo suimta kelios dešimtys sukilėlių¹³⁰. T. Balkelis užfiksavo, kad buvo teisiamą 150 karių, iš jų 115 nuteisti kalėti¹³¹. Lenkijos ryšio karininko Kaune raporte nurodyta, jog žuvo 15 karių ir 84 buvo sužeisti¹³². O plk. S. Tallentso pranešime patikslinta, kad žuvo 14 karių¹³³. Mjr. A. Merkys teigė, kad suimta 40, su ginklais suimta 15, užmušta 3¹³⁴, R. Skipitis – kad areštuota per 100 sukilimo dalyvių¹³⁵. Kauno komendantūros istorijoje minima, jog buvo suimta

¹²² Mjr. John G. Isbell pranešimas, 1920-02-23, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 4.

¹²³ Telefonograma, 1920-02-23, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 50.

¹²⁴ Kpt. V. Gavelio pranešimas, 1920-03-03, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 62.

¹²⁵ L. Peseckas, 1992, p. 33–34.

¹²⁶ Plk. Murhead raportas, 1920-02-28, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 14.

¹²⁷ Kpt. V. Gavelio pranešimas, 1920-03-03, in: LCVA, f. 923, ap. 3, b. 200, l. 62.

¹²⁸ Mjr. William D. Rosencrantz report, 1920-02-24, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 200, l. 12.

¹²⁹ P. Čepėnas, 1976, p. 564.

¹³⁰ Z. Ivinskis, 1940, p. 163–164.

¹³¹ T. Balkelis, 2019, p. 256.

¹³² Officer Łącznikowy W.P. przy Nacz. Dow. Lit., 1920-02-28, in: Archiwum Akt Nowych, 296I-62, l. 41–42.

¹³³ Plk. Roberto Ward pranešimas, in: FO, 371/3609, l. 483.

¹³⁴ Ypatingosios komisijos vasario 23 d. įvykiams ištirti I posėdžio protokolai, 1920-02-28, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 97, l. 119.

¹³⁵ R. Skipitis, 1961, p. 191.

100 sukilėlių¹³⁶. Plk. R. Wardo duomenimis, buvo areštuota 150 žmonių¹³⁷. Į Kauno apygardos kalėjimą 1920 m. vasario 24 d. buvo uždaryta kareivių: 32 – II AB, 1 – 8 PP, 8 – AP, 1 – 1 RP, 3 – ATB, 2 – 1 PP, 1 – Panemunės Nr. 98, 7 karo belaisviai, 4 – 2 PP, 2 – Autokomandos, 26 – Aviacijos dalies¹³⁸. Iš viso – 87 kareiviai. S. Černevičiūtės ir S. Kaubrio pateikiamais tyrimų duomenimis, karo lauko teismas mirties bausme nuteisė dešimt aktyviausių sukilimo dalyvių, tačiau ji įvykdyta buvo tik revoliucinio komiteto nariams Petruui Mickeliūnui, Domininkui Vizgirdai, Baliui Banišauskui ir Maksui Kušneriui¹³⁹.

Greta revoliucinio komiteto narių, kurie dažnai minimi istoriografijoje, kiek galima nustatyti iš Ypatingosios komisijos išvadų, sukilėlių branduolį sudarė: Tubrin Girdon, Glass Maks, Jofin Tuvei, Taube Michael, Ninant Liudvik, Zefer Vulf, Slaboda Samoel, Aliulis Stasys, Grablevski Jan, Ziberman Vulf, Veiter Kosta, Grigaitis Antanas, Vaišvilo Bronislav, Liutkevic Jerzy, Pažennik Franc, Baskovski Vaclav, Slikas Jonas, Brazaitis Petras, Začynski Piotr, Jakubovski Andrzej, Grider Freinord, Ražennik Franc, Bruk Leiber. Šių asmenų buvo ir ne kariškių, be to, daugelis nemokėjo lietuviškai¹⁴⁰. Paminėti asmenys patvirtina istoriografinę versiją, kad sukilimas buvo sukeltas svetimtaučių. Tai sudaro prielaidas tolesniems biografiniams tyrimams.

Dar apie Kauno įgulos sudėtį sukilimo metu¹⁴¹. Kauno įguloje vasario mėnesį buvo dislokuotos šios dalys: miesto komendantūros kuopa (Žaliajame Kalne prie Ukmergės plento), 1 RP 3 ir 4 eskadronai (netoli Ukmergės plento – kareivinėse), Karo mokykla (Gedimino gatvėje), Karo lauko milicija (Kęstučio gatvėje), Aviacijos dalis Linksmadvarėje (Aleksoto kalne). Šančiuose, kareivinėse prie kelio, viename rajone buvo išdėstytos 8 PP ir 6 PP, EB ir ATB, o Panemunėje – II AB ir AP 1, 7, 8 baterijos ir besiformuojanti gaubicų baterija¹⁴². Sovietinėje istoriografijoje nurodoma, kad karių skaičius siekė 5000, mūs pateikti duomenys tai patvirtina (priedas).

Išvados

Sukilimo įvykių rekonstrukcija palaiko versiją, kad sukilimas buvo bolševikų organizuotas veiksmas, jame dalyvavo nemenka kitataučių, tarnavusių Lietuvos kariuomenėje, dalis. Sukilimo organizatorių tikslas buvo perimti karinių dalinių valdymą ir pakeisti

¹³⁶ Kauno karo komendantūra, 1929, p. 32.

¹³⁷ Plk. R. Ward pranešimas, 1920-03-03, in: FO, 371/3609, l. 493.

¹³⁸ Sąrašas kariškių suareštuotų vasario 21–23 d. ir patalpintų Kauno Apygardos kalėjime, in: LCVA, f. 384, ap. 3, b. 567, l. 50–51.

¹³⁹ S. Černevičiūtė, S. Kaubrys, 2014, p. 87–88.

¹⁴⁰ „Štai Lietuvos laisvės priešininkai, kurie sudarė sukilėlių branduolį“, in: *Lietuva*, Nr. 44, 1920-02-25, p. 1.

¹⁴¹ Lentelė sudaryta remiantis: Agentūrinis pranešimas Žvalgybos skyriaus viršininkui, 1920-02-03, in: LCVA, f. 929, ap. 1, b. 46, l. 8; Žinios apie Artilerijos pulko 6 baterijos sudėtį, 1920-01-21, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 15, l. 98; Žinios apie Artilerijos pulko 8 baterijos sudėtį, 1920-01-21, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 15, l. 99; Sąrašas 8 baterijos kareivių pabėgusių laike sukilimo, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 77, l. 30–31; Raitelių pulko vado pareiškimas Rikiuotės skyriaus viršininkui, 1920-04-13, in: LCVA, f. 524, ap. 1, b. 517, l. 25; G. Surgailis, 2022, p. 44; G. Surgailis, 2019, p. 32; Žinios apie Artilerijos pulko 8 baterijos sudėtį, 1920-01-21, in: LCVA, f. 527, ap. 1, b. 15, l. 99.

¹⁴² Z. Ivinskis, 1940, p. 163–164.

Lietuvos politinę valdžią, o ne tik reikalavimai suteikti balsavimo teisę Steigiamojo Seimo rinkimuose ir pagerinti kareivių materialinę būklę. Organizuoti sukilėlių agitacijos veiksmai 1920 m. vasario 21 d. apėmė visus Kauno įgulos dalinius, tačiau dėl kariuomenės vadovybės bei 1 RP, KMK, 8 PP ir 6 PP karininkų aktyvių veiksmų jiems pavyko suvaldyti karių nepaklusnumą didžiojoje dalyje Kauno įgulos karinių dalinių ir išvaikyti mitingus 1920 m. vasario 21–22 d., todėl kareivių nepaklusnumas pasireiškė materialinių, o ne politinių reikalavimų vyriausiajam karo vadui įteikimu prie Soboro 1920 m. vasario 22 d. Tai reiškia, kad karių demonstracijoje prie Soboro dalyvavo tik sukilimo organizatorių suagituoti daliniai, o ne sukilimo organizatoriai, susitelkę II AB, kėlę politinius reikalavimus ir įkūrę revoliucinį komitetą, kuris realios valdžios neturėjo. Taip pat tai reiškia, kad sukilimo organizatoriams, naudojantis prastomis karių gyvenimo sąlygomis, pavyko suagituoti karius, tačiau šie nepalaikė antivalstybinių sukilimo organizatorių reikalavimų.

Karininkų pasyvumas sudarė prielaidas plėtotis bolševikinei agitacijai ir karių nepaklusnumui II AB ir AP, tačiau jų veiksmus sustabdė ir lokalizavo Šančiuose dislokuoti daliniai, dėl to sukilę kareiviai buvo atkirsti Panemunėje ir jų planai sužlugdyti jau vasario 22 d. vakarą. Tai amžininkams sukėlė įspūdį, kad sukilimas tęsėsi trumpai, sukilėliai neturėjo aiškaus tikslo, neveikė organizuotai ir didžioji jų dalis išsibėgėjo. Vadinasi, sukilimo malšinimą Panemunėje 1920 m. vasario 23 d. derėtų apibrėžti sukilėlių nugalėjimu, o ne malšinimo terminu. Tokia sukilimo interpretacija parodo aktyvų ir lemiamą Lietuvos kariuomenės vaidmenį mėginant suvaldyti sukilėlius, atskiria politinius ir materialinius kareivių reikalavimus ir paneigia sovietinėje istoriografijoje įtvirtintą sukilimo, kaip masinio įvykio, vaizdavimą.

Ypatingosios tyrimų komisijos užfiksuotos aktyvių sukilimo dalyvių kareivių pavardės palaiko istoriografinę versiją, kad sukilimą inspiravo kitataučiai, o Žvalgybos skyriaus dokumentai teigia, jog tai buvo bolševikų darbas. Šie du aspektai sudaro prielaidas biografiniams minėtų asmenų tyrimams, kurie galėtų nustatyti šių asmenų santykį su komunistų partija ir jos veikla kariuomenėje.

Bibliografija

- Balkelis T., 2019 – Tomas Balkelis, *Lemtingi metai: Lietuva 1914–1923 m. Karas, revoliucija ir tautos gimimas*, Vilnius: Tyto alba, 2019.
- Bliudnikas E., Nazaras P. (sud.), 1934 – *8-asis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas 1919–1934*, sud. leit. E. Bliudnikas, leit. P. Nazaras, Šiauliai: 8-to pėst. Kauno kunigaikščio Vaidoto pulko leidinys, 1934.
- Čepėnas P., 1976 – Pranas Čepėnas, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, II tomas, Chicago: Kazio Griniaus fondas, 1976.
- Černevičiūtė S., Kaubrys S., 2014 – Sigita Černevičiūtė, Saulius Kaubrys, *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 metais*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2014.
- Černevičiūtė S., 2019 – Sigita Černevičiūtė, *Politiniai nusikaltimai tarpukario Lietuvoje 1919–1940 m.: teisėkūra ir teismų praktika*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2019.
- Demereckis J., 1976 – Jonas Demereckis, *Savanorio ir kontržvalgybininko atsiminimai*, Čikaga: J. Demereckis, 1976.

- Eidintas A., 1979 – Alfonsas Eidintas, „Lietuvos Darbo žmonių kova už politines teises 1919–1920 metais“, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1979, t. XIX, p. 97–113.
- Grigaliūnas-Glovackis V., 2017 – Vincas Grigaliūnas-Glovackis, *Generolo atsiminimai*, II–III d., Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2017.
- Ivinskis Z., 1940 – Zenonas Ivinskis, „Šarvuotas autodivizionas“, in: *Karo archyvas*, 1940, t. XII, p. 151–182.
- Jegelevičius S., 1997 – Sigitas Jegelevičius, „Ernestas Galvanauskas – Lietuvos ūkio kūrėjas“, in: *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*, Vilnius: Alma littera, 1997, p. 155–254.
- Jurevičiūtė A., 2021 – Aušra Jurevičiūtė, „Apie 1920 m. įvykius Lietuvos kariuomenėje ir atsiminimų autorių Matą Klikną“, in: *Karo archyvas*, 2021, t. XXXVI, Nr. 1, p. 203–205, <<https://doi.org/10.47459/ka.2021.36.7>>.
- Jurginis J., 1955 – Juozas Jurginis, *Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
- Kauno karo komendantūra, 1929 – *Kauno karo komendantūra 1919–1929*, red. P. Jurgelevičius, Kaunas: Kauno m. ir ap. komendantūros leidinys, 1929.
- Kilinskas K., 2017 – Kęstutis Kilinskas, „Karininkų, kareivių ir karo valdininkų dalyvavimo Steigiamojo Seimo rinkimuose problema ir jos sprendimas 1919–1920 metais“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2017, t. 45, p. 20–35.
- Kilinskas K., 2022 – Kęstutis Kilinskas, „Limited Democracy: Voting in the Army. The Constituent Assembly Elections in Lithuania in 1920“, in: H. Hein-Kircher und S. Kailitz (Hrsg.), *Verflochtene Herausforderungen politischer und gesellschaftlicher Demokratisierung* (Tagungen zur Ostmitteleuropaforschung, Vol. 42), Marburg: Verlag Herder-Institut, 2022, p. 175–190.
- Kuodys M., 2009 – Modestas Kuodys, *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.*, daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
- Lazutka S., Kuliešiuvienė S., 1969 – Stanislovas Lazutka, S. Kuliešiuvienė, „Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920 metais ir kai kurie klausimai“, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1969, t. X, p. 79–99.
- Lazutka S., 1969 – Stanislovas Lazutka, „1920 m. Kauno įgulos kareivių sukilimo revoliucinio komiteto narys Mykolas Rožėnas“, in: *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, 1972, t. XII, p. 49–56.
- Lesčius V. 1998 – Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius: Leidybos centras, 1998.
- Macelis A., 2015 – Antanas Macelis, *Atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Mickevičius Kapsukas V., 1924 – Vincas Mickevičius Kapsukas, *Didysis Lietuvos kareivių sukilimas Panevėžyje 1920 m. vasario 22–23 d.*, [Smolenskas]: Kareivių tiesa, 1924.
- Peseckas L., 1992 – Leonardas Peseckas, *Karo lakūno pasakojimai*, Kaunas: Plieno sparnai, 1992.
- Petruitis J., 2025 – Jonas Petruitis, *Mūsų žygiai*, t. I: „Atsiminimai iš kovų su bolševikais ir bermontininkais“, Vilnius: Bonus Animus, 2025.
- Skipitis R., 1961 – Rapolas Skipitis, *Nepriklausomą Lietuvą statant*, Čikaga: Terra, 1961.
- Steigiamojo Seimo darbai, 1920 – *Steigiamojo Seimo darbai*, pirmasis sąsiuvinis, Kaunas: [Seimo kanceliarija], 1920.
- Stoliarovas A., 2016 – Andriejus Stoliarovas, „Vidiniai neramumai Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“, in: *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2016, t. XXXII, p. 99–117.
- Surgailis G., 2019 – Gintautas Surgailis, *Šeštasis pėstininkų Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas*, Vilnius, 2019.
- Surgailis G. – Gintautas Surgailis, *Aštuntasis pėstininkų Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas*, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2022.
- Šukys A., 1964 – Antanas Šukys, *Du mediniai ir trys geležiniai kryžiai: atsiminimai iš Lietuvos Nepriklausomybės kovų 1919–1921 metais*, Londonas: Nida, 1964.
- Šova A., 2004 – Antanas Šova, *Savanoris visam gyvenimui: generalinio štabo pulkininko Antano Šovos atsiminimai*, Kaunas: Raidė, 2004.

Priedas. Karių skaičius Kauno įgulos daliniuose 1920 m. pirmoje pusėje ir į Kauno apygardos kalėjimą uždarytų karių skaičius 1920 m. vasario 24 d.

Dalinys	Personalo skaičius ir data	Į Kauno apygardos kalėjimą 1920 m. vasario 24 d. uždaryti (87)
II atsargos batalionas	1561 (1920 m. pradžia)	32 (181 pasišalino)
I raitelių pulkas	389 (1920 m. balandžio 13 d.)	1
6 PP	1865 (1920 m. vasario 1 d.)	–
8 PP	1505 (1920 m. balandžio 22 d.)	1
Artilerijos pulko 7 baterija	155 (1920 m. sausio 21 d.)	–
Artilerijos pulko 8 baterija	97 (1920 m. sausio 21 d.)	8
Kauno komendantūros kuopa	200 (1920 m. vasario pradžia)	–
Karo aviacija	301 (1920 m. rugsėjis)	26
Autobatalionas	425 (1920 m. kovo 1 d.)	3
Elektro technikos batalionas	590 (1920 m. sausio 1 d.)	–